

HERMANN RÓBERT

Zámbelly Lajos honvédezerdes az 1848–49-es szabadságharc végnapjairól

Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc egyike a magyar történelem legjobban dokumentált eseményeinek. Önmagában erről a két évről nagyobb emlékirat- és naplóirodalom maradt fenn, mint az azt megelőző négy évszázadról, s mennyisége alighanem eléri mind az I., mind a II. világháborúra vonatkozó hasonló irodalmat.

Ennek ellenére ma is igen jelentős művek vannak teljes egészében vagy részben kéziratban. Különösen igaz ez a német nyelvű emlékirat-irodalomra, amelynek magyar nyelvű kiadása egyszerre vet fel olvasási és fordítási problémákat. Ezek közé tartozik Zámbelly Lajos honvédezerdes emlékirata is.

Zámbelly Szegeden született 1815. augusztus 18-án, Zámbelly József császári királyi huszárőrnagy és Bi(e)ber Terézia házasságából. A család olasz eredetű volt, a nemességet a katonaként vitézkedő apa szerezte, a von Bibersheim előnévvel együtt.

Zámbelly Lajos 1829-ben ezred-hadapródként lépett be a császári királyi 15. gyalogezredbe, 1832-ben császári királyi hadapród, 1833-ban hadnagy lett a 4. huszárezredben. 1838-ban főhadnaggyá, 1844-ben másodkapitánnyá (alszázadossá) léptették elő ugyanitt. Ugyanebben az évben nősült, Frisch Paulinát vette el feleségül.

Ezredével éveken át a Habsburg Birodalom lengyel tartományában, Galíciában szolgált, majd 1847-ben Bécsbe vezényelték át. Tanúja volt az 1848. március 13-i bécsi forradalomnak, századával a Burg védelmét látta el. 1848 nyarán került alakulatával Magyarországra a későbbi aradi vértanú, Schweidel József őrnagy parancsnoksága alatt. Eleinte Pozsony megyében állomásozott századával, majd szeptember második felében a dunántúli hadsereghez rendelték. Részt vett a pákozdi csatában, Jellačić, majd a horvát bán által Magyaróvárról Horvátországba indított mellékoszlop üldözésében. Ott volt az október 30-i schwechat-i csatában, november elején a Morvaországból betört Balthasar Simunich altábornagy elleni hadműveletben. December közepétől harcolt a Dunántúltra

betörő császári királyi főerők ellen. Végigverekedte a téli hadjáratot, közben őrnaggyá léptették elő, és Poeltenberg Ernő ezredes hadosztályában dandárparancsnoki beosztást kapott. Kitüntette magát a február 26–27-i kápolnai csatában, majd a tavaszi hadjárat első összecsapásában, a hatvani ütközetben. Ezért megkapta a Magyar Katonai Érdemrend 3. osztályú kitüntetését. Április 12-től a VII. hadtest tábornoki főnöke volt, április 22-től alezredesi, május 25-től ezredesi rangban.

1849 júliusában egy önálló, Baján állomásozó különítmény parancsnoka, a szabadságharc végén pedig néhány napig a VII. hadtest parancsnokhelyettese volt. A szabadságharc leverését követően hadbíróság elé állították; 8 év várfogságra ítélték. Aradon, majd Olmützben raboskodott, és 1851 februárjában kapott kegyelmet. 1864-ben egy függetlenségi összeesküvés résztvevőjeként ismét letartóztatták, s 14 év várfogságra ítélték. 1867-ben, a kiegyezés után szabadult. Ebben az évben a Vác városi Honvédegylet elnöke lett, s 1890-ben is az volt. A kiegyezést követően az illavai, majd a váci fegyház igazgatója volt.

Emlékiratát 1849–1851 között Aradon és Olmützben írta, az utolsó, a szabadságharc végét bemutató fejezeteket pedig 1864 után, újabb olmützi fogsága során vetette papírra *Erinnerungen, Beobachtungen und Verwendung eines alten Honvéds im ungarischen Freiheitskampfe 1848 und 1849 (Egy öreg honvéd emlékei, megfigyelései és alkalmaztatása az 1848–1849-es magyar szabadságharcban)* címmel. A névtelen kézirat ma a Hadtörténelmi Levéltárban található, az úgynevezett Tanulmánygyűjteményben, a 782. szám alatt. Jőmagam akkor figyeltem fel rá, amikor 1988-ban Görgei váci nyilatkozatának történetét kutattam. Zámbelly ugyanis bemásolta a szövegbe a Görgei által 1849. január 5-én a feldunai hadtesthez kibocsátott napiparancsot, illetve a hadtest nevében kiadott nyilatkozat német szövegét. A hozzájuk fűzött kommentár és eseményleírás azonban ismerősnek tűnt valahonnan, s így sikerült beazonosítanom a szerzőt.

A műnek az 1849. február közepéig terjedő eseményeket tartalmazó részét ugyanis Abafi Lajos 1889-ben az általa szerkesztett Hazánk című folyóirat XI. kötetében magyar fordításban közölte, s a váci nyilatkozatra és a téli hadjáratra vonatkozó rész ebben jelent meg. Sajnos a folyóirat ezzel a kötetel meg is szűnt, a folytatás is abbamaradt, s nem tudunk arról, hogy a fordítás többi része elkészült-e. 1893-ban az

1848–49. Történelmi Lapok hasábjain közölt egy vitairatot, amelyben az emlékiratnak a kápolnai csatára vonatkozó részeiből is idézett (ez később kötetben is megjelent).

A szerző 1867-ben vitairatot írt a volt fővezér, Görgei Artúr *Gazdátlan levelek* című munkája kapcsán, amely azonban szintén kéziratban maradt. Mind az emlékiratot, mind a vitairatot többször is megpróbálta megjelentetni, azonban sikertelenül. Az 1870–1880-as években közel másfél évtizeden át levelezett az ügyben Dudás Ödön bácskai helytörténésszel, aki folyamatosan hitegette az egyre öregedő, s egyre türelmetlenebb honvédezedest. Végül Zám-belly vizsgálta a kéziratokat; szerencsére, mondhatnánk, mert így maradtak meg.

A közel tíz nyomtatott ívnyi emlékirat egyike a szabadságharcra vonatkozó leginformatívabb visszaemlékezéseknek. Az 1849. január végéig terjedő részek szinte tökéletesen megbízhatóak, ettől kezdve azonban egyre érezhetőbb a szerző Görgei iránti ellenséges elfogultsága, amely időnként elhomályosítja tisztánlátását. Ugyanakkor tőle származik a kápolnai csata egyik legrészletesebb leírása, s fontos részleteket őrzött meg a téli és a tavaszi hadjárat szinte valamennyi összecsapásáról. A feldunai, majd a VII. hadtest történetéről nem ismerünk az övéhez hasonló részletességű emlékiratot. Egyedül a fővezér, Görgei Artúr emlékirata versenghet vele, de az övé is csak 1849. március végéig, amikortól már jóval kevésbé tájékozott a VII. hadtestnél történeteket illetően. A többi hasonló visszaemlékezés szerzői (Duka Tivadar, Gör-

gey István) általában alacsonyabb beosztásban szolgáltak, vagy olyan későn írták emlékiratukat, hogy túlzottan érvényesül bennük az addig megjelent irodalom hatása.

Zám-belly igen jó véleménnyel volt a saját, s kevésbé jó véleménnyel a kortársai és bajtársai katonai képességeiről. Különösen kijutott a bírálatból saját közvetlen parancsnokainak, így Piller János ezredesnek, Gáspár András és Poeltenberg Ernő tábornoknak; de nem kímélte Görgeit sem. Ennek alapján néha az az érzésünk, hogy ha ő lett volna a hadtest, majd a hadsereg élén, talán még a szabadságharcot is megnyerjük. A róla szóló korabeli források is megerősítik azonban azt, hogy valóban vállalkozó kedvű, vitéz, rámenős katona volt, aki ugyan otthon volt a tábor- kar irodai munkájában, de a legjobban mégis akkor érezte magát, amikor szablyával a kezében vehetett részt a küzdelemben, illetve vezényelhetette a csapatokat.

Zám-bellyt hosszú élettel áldotta meg a sors. 1901. február 6-án Nagytétényben hunyt el. Tétényben ma is őrzik emlékét. Kései leszármazottai közé tartozott Hazai György, a 2016. január 7-én, 84 éves korában elhunyt nemzetközi hírű turkológus, a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja.

Az alábbiakban az emlékiratból az 1849. augusztusi eseményekre, illetve a szabadságharcot követő megtorlásra vonatkozó részeket adjuk közre. A közölt részletben a vezetékekneveket kiegészítettük a keresztnévvel, s a szöveget néhány szükséges magyarázattal láttuk el.

Részletek Zám-belly Lajos emlékiratából

[1849.] Augusztus 6-án Szalontára érve, ahol VII. hadtestemet találtam, megtudtam, hogy Görgei Gyapjún áll; odasiettem, hogy a kormány parancsát átadjam neki, amire csak annyit mondott, vállát megvonva: „Éppen időben jövünk” – majd azt mondta, hogy Poeltenberg [Ernő] tábornok Nagyváradra ment az oroszokkal tárgyalni, és visszatéréséig át kellene vennem a VII. hadtest parancsnokságát, és Ármin bátyjával, aki akkor Bayer [József] helyett a tábor-ka-

ri főnök volt, beszéljek, mert nekem tartotta fenn ezt a posztot.

Azon általam átadott parancs dacára, hogy gyorsan vonuljon, hogy Mészárossal, Dembińskivel, akik Szegedről Temesvárnak vonultak, még időben egyesüljön, hogy a Haynau alatti ellenséges sereget két oldalról támadjuk és verjük meg, egészen kis menetekben vonultunk Arad felé.¹

¹ A parancsban ez aligha szerepelhetett, mert augusztus 6-án Aradon még nem tudták, hogy Henryk Dembiński altábornagy Arad helyett Temesvárra vezeti a déli főereget. Aulich Lajos hadügyminiszter augusztus 6-án délután 4 órakor Görgeit arra utasította, hogy siettesse menetét Aradra. A Görgei vezette feldunai hadsereg tábor-kara, az úgynevezett Központi Hadművelési Iroda egyébként már aznap elrendelte a menetek felgyorsítását.